

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурсу за заемане на академичната длъжност доцент
в професионално направление 2.1. Филология,
научна специалност „Общо и сравнително езиковедие“ (българска етимология)
за нуждите на Секцията за българска етимология
към Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН
съгласно обявата в ДВ № 43 от 7 юни 2016 г.

е кандидат: Христина Пелова Дейкова,
доктор, главен асистент в Секцията за българска етимология
към Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН

Рецензент: Валентин Миланов Гешев,
доктор, доцент в Катедрата по славянско езиковедие
към Факултета по славянски филологии при
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

0. Гл. ас. д-р Христина Пелова Дейкова притежава образователната и научна степен „доктор“, работи като филолог от 1991 г. – като преподавател по български език и литература от 1991 г. до 1993 г., като проучвател в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН от 1993 до 2006 г. и като главен асистент в Секцията за българска етимология на същия институт от 2006 г. до днес.

1. Кандидатката представя 72 научни публикации, сред които една монографичен хабилитационен труд, издаден на руски език в Саарбрюкен от немското академично издателство LAP LAMBERT Academic Publishing, три тома на Български етимологичен речник, в които кандидатката е съавторка, три колективни монографии и атласи (2 от тях издадени в Русия), една студия в съавторство, 48 статии (една в съавторство), 2 рецензии и обзори, 14 библиографии, хроники и персоналии. Статиите са на български, руски, чешки, английски, немски и френски език; 9 от тях са публикувани в периодични издания, реферирани в ERIN, 2 в издания, реферирани в WOS.

2. От общия брой 72 научни публикации 52 са представени от д-р Хр. Дейкова за участие в настоящия конкурс, сред които 1 монография, 1 студия, 38 статии, 2 рецензии и обзори, 4 библиографии, хроники и персоналии. Останалите 20 публикации са свързани с докторската ѝ дисертация на тема *Ономастологични и словообразователни сходства и различия между български и чешки названия на птици*, защитена през 2006 г.

Кандидатката е участвала в 30 научни конференции – 15 у нас и 15 в чужбина (Чехия, Словакия, Сърбия, Унгария, Словения, Русия, Полша), от които в 19 (11 в чужбина и 8 в България) след придобиване на научната степен „доктор“.

Научната, научно-приложната и педагогическата дейност на д-р Хр. Дейкова е свързана с етимологията, лексикологията, общото езиковедие, славянското и балканското езиковедие, езиковата контактология, ономастологията, семантиката и словообразуването, славяно-балканската езикова

интерференция в историята на българския език и неговите диалекти. Кандидатката е съавторка в *Българския етимологичен речник* и в *Общославянския лингвистичен атлас*.

3. Д-р Хр. Дейкова започва педагогическата си кариера като учителка по български език и литература и класна ръководителка в средното образование (1991 – 1993 г.). След защитата на дисертацията си тя преподава в Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград (1998 – 2014 г.) и в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (2012 – 2016 г.), където води семинарни занятия по „Увод в общото езикознание“, „Увод в общото и романското езикознание“, „Практически чешки език“ и „Специализиран превод“ и лекционни курсове по „Специализиран превод“, „Чешко словообразуване“, „Съпоставително славянско езикознание“ и „Историческа граматика на чешкия език“. През 2009 г. води практически курс по български език за чужденци в Австрийско-българския леген колеж към Катедрата по славистика на Виенския университет.

От 2007 до 2015 г. ръководи четирима успешно защитили дипломанти.

От 1999 до 2010 г. д-р Хр. Дейкова осъществява 6 научноизследователски специализации в Масариковия университет (Бърно, Чехия) и в Етимологичната секция на Института за чешки език към АН ЧР (Бърно, Чехия) – по чешки език, история на чешкия език и славянска етимология.

4. Д-р Хр. Дейкова участва в многогодишния проект „Български етимологичен речник“ (от 1994 г. до днес), като от 2012 г. е негов ръководител. Участва и в многогодишния международен проект „Общославянски лингвистичен атлас“ (от 2008 г. до днес) като член на българската работна група и на Морфологичната подкомисия към ОЛА. През 2012 – 2014 г. е ръководител на съвместен проект за научни изследвания на Института за български език при БАН и Института за славистика при ПАН „Историко-типологично изследване на речниковия състав на българския и полския език (думи с начално х-/eh-)“, успешно завършен и отчетен през 2014 г., а през 2014 – 2016 г. участва в съвместен проект за научни изследвания на Института за български език при БАН и Института по славистика при ЧАН „Славянската лексикография в началото на XXI в.“.

5. Научното творчество на д-р Хр. Дейкова е насочено основно към установяване на произхода и историята на конкретни думи или конкретни тематични или формални групи лексема. В него авторката не само преценява кое от досега предлаганите решения е най-сполучливо, но в много случаи формулира и обосновава нови хипотези чрез представяне на нови факти и доказателства, често чрез прилагане на нови методологични подходи.

Особено приносен към диалектната етимология е нейният хабилитационен монографичен труд *Этимология и лингвистическая контактология (Румынские глагольные заимствования в одном болгарском говоре)* (№ 21 в представените от кандидатката резюмета на нейни трудове), в който тя за пръв път прилага системен подход за етимологизиране на глаголните заемки в групи. За да разкрие механизмите на фонетична и морфологична адаптация на румънските по произход глаголи в говора на Ново село, Видинско, авторката анализира начина, по който се заемат турски, гръцки и румънски глаголи в българските диалекти и формулира важния за етимологичната теория и за езиковата контактология извод, че при непосредствен езиков контакт от единия в другия език се пренасят аористните (свършените, еднократните) основи на глаголите, които впоследствие се приспособяват към морфологичната и фонетична система на съответния

диалект (стр. 53 – 57 и др.). Тя поставя и решава (в рамките на изследвания материал) въпроса за сложните и многостранни лексикални взаимодействия на Балканите: някои от румънските глаголи, засти в говора на Ново село, са по произход по-стари заемки от български в румънски, общи заемки от гръцки и турски или обща субстратна лексика (стр. 121), но в говора са проникнали от съответни румънски диалекти със съответна форма и значения и с характерната си двувидовост. Авторката анализира и историческия сценарий, социалните и социolingвистични фактори, т. е. типологичните характеристики на езиковия контакт, обусловили заемането на изследваната лексика (стр. 153 – 166). Така тя показва как взаимодействат и си помагат езиковата етимология и езиковата контактология, като възстановеният от нея контактологичен сценарий има самостоятелна приносна стойност, но и доказва правотата и приноса на предложена от нея етимологична хипотеза.

Освен в хабилитационния си труд д-р Хр. Дейкова разглежда славяно-балканската езикова интерференция – фонетична, морфологична, словообразователна, лексикална, семантична – в други свои публикации (№ 58, 59, 61, 64). Така в статията *Бълг. харо 'стар и противен човек, дъртак' – гръцка заемка или домашна дума?* (№ 58) тя (заедно със съавторката си Д. Борисова) поправя досега предлаганата етимология на думата *харо*, като анализира богат фолклорен и етнографски материал, ритмични фигури и художествени образи и различава два омонима. Съществителното *харо* се среща предимно в клетви и географски е разпространено в области на интензивен гръцко-български диалектен контакт. То произлиза от новогр. *Харос* (< старогр. *Χαρον*) и пазовава демонично същество, което в гръцкия фолклор изпълнява функцията на Чумата, Змеица Денница и т. н. в българския фолклор. Субстантивираното прилагателно *харо* пък е с общобългарско разпространение и е от славянски произход, родствено със словенското съществително *hare* 'кранта, стар и мършав кон' чешкото прилагателно (диал.) *chary* 'износен, одърпан, овехтял, грозен, отвратителен', полските съществителни (диал.) *chara* 'заразна болест' и *chary* 'стари, износени обувки', руското наречие (диал.) *харо* 'силно' и др. Статията е добър пример за интердисциплинарния подход и широкия поглед към предмета на изследване в творчеството на д-р Хр. Дейкова.

На диалектната етимология и по-точно на турските и на балканските заемки в българските диалекти са посветени и статии № 57, 63, 66, в които се установяват начините на проникване, лексикалното усвояване и морфологичното приспособяване на съответните заемки. В други свои статии (№ 35, 36, 37, 40, 44, 47, 48, 52) авторката прилага историко-типологичен подход (съчетание от съпоставително-типологичен и сравнително-исторически метод) при изучаването на тематични групи лексика в славянските езици, като проследява ономасиологични и словообразователни закономерности и тенденции в процеса на номинация от праславянско време до днес. Така например в статията си *Към произхода на чешките народни орнитоними trázek, holomrázek* д-р Хр. Дейкова, анализирайки чешки имена на птици, проследява как названия на природни явления се преобразуват в названия на цветове, а отттам – след съответна словообразователна процедура – в (диалектни) названия на конкретен биологичен вид чрез „вторична несамостоятелна номинация от семантично-деривационен тип“. В статията си *K původu některých českých názvů střízlíka* (№ 37) пък се допълват, прецизират или предлагат нови етимологии на разглежданите орнитоними. Някои нейни публикации (№ 53, 54) са посветени на специфични механизми на народната етимология.

Както хабилитационният труд, така и статии № 33, 43 са принос към лексикографската практика в *Български етимологичен речник* с оглед на гнездовия принцип в него. В същия речник, както и в статии № 29, 30, 31, 32, 33, 34, 45, 46, 49, 51, 55, 56, 57, 58, 60, 63, 66 д-р Хр. Дейкова обяснява произхода на десетки български думи, много от които редки и диалектни. Голяма част от тях получават за пръв път етимологично обяснение. В изброените статии комплексният етимологичен анализ е насочен към семантиката, словообразуването и обратната деривация. В статия № 30 например се отхвърля представената в БЕР омонимност на *мърляк*¹ 'отпуснато, полумъртво същество' и *мърляк*² 'дърво, което само пуши и не дава пламък', които в същия речник са изведени от различни праславянски и индоевропейски корени. Чрез анализ на диалектен български, на старонолски, кашубски, диалектен източнославянски и словенски материал авторката доказва, че двете думи са родствени (възникнали в резултат на семантична дивергенция) и възстановява праславянска форма, невключена в *Этимологический словарь славянских языков*.

Често етимологизуваните от д-р Хр. Дейкова думи се оказват балкански заемки в българския език. Така в статия № 31 авторката доказва, че българският диалектен глагол *стрѣма* 'копая нива с права лопата' е произведен от заето от гръцки отпаглолно съществително, но същевременно е омонимен на диалектния глагол *стрѣма* 'товаря на кон, магаре и втората (страна) половина', славянски по произход и родствен с българското съществително *стреме*. Силно впечатление прави статията й *Към „Albanian Etymological Dictionary“ на Вл. Орел I. (или за ролята на диалектната лексика при етимологизуване на заемки в условия на езиков контакт)* (№ 41). Тук въз основа на примери от диалектите на славянските и балканските езици (и особено от българските диалекти) д-р Хр. Дейкова доказва, че някои представени във въпросния етимологичен речник на албанския език славизми са мними, а (което е по-важно) част от думите, за които О. Трубочов и Вл. Орел твърдят, че са засвидетелствани само в севернославянските езици, всъщност са добре застъпени и в българските диалекти и изобщо в българския език (например *треска*, *мъзга*, *роня* 'позволявам, правя да падне', *варбел* 'врабец', *окит* 'сняг по клоните на дърветата'), а и в диалектите на други южнославянски езици. Така авторката показва как непознаването на диалектния материал и непозоваването върху БЕР може да доведе както до неверни етимологии (и особено до невярна хронологизация и локализация на заемките), така и до неверни представи за отношенията между южнославянски и севернославянски с оглед на славянската прародина. Аз лично видях в конкретните разсъждения и изводи на д-р Хр. Дейкова (във въпросната статия) поредното опровержение на мними лексикални доказателства, които О. Трубочов привежда в полза на своята теория за среднодунавска прародина на славяните.

Сходствата и различията между българския и полския език при унаследяването на домашната, праславянска лексика (на книжовно и диалектно равнище) се изследват от кандидатката в настоящия конкурс в съавторство с М. Гарова в студията *Историко-типологично изследване на речниковия състав на българския и полския език (думи с начално x-/ch-, h-)* (№ 28). Тук историко-типологичният метод, който все още почти не се използва в славянската лексикология, е приложен за пръв път при сравнително изследване на конкретен фрагмент от българския и полския лексикон. Принос към славянската етимология е и статията на д-р Хр. Дейкова *Slavic continuants of the Proto-Slavic ablaut sequence *tur-, *tūr-, *tūr-* (№ 62), в която въз основа на богат диалектен материал от всички славянски езици е възстановен в индоевропейски контекст един пренебрегван досега в етимологичните речници на славянски езици отгласен ред.

Съавторството на д-р Хр. Дейкова в *Българския етимологичен речник* (том VI, VII и VIII) и в *Общославянския лингвистичен атлас: Лексикално-словообразователна серия. Български материали* (т. 1, 2, 3 и 8); *Фонетично-граматическа серия. Български материали* (т. 1, 2а, 2б, 3, 4а, 4б) е неин съществен научно-приложен принос на специалист етимолог и морфонолог.

6. Научните публикации на д-р Хр. Дейкова са цитирани в 18 издания – 12 у нас и 6 в чужбина (Чехия, Полша, Русия). Освен в речникови статии това са цитирания в монографии и статии на тема словообразователна мотивация, история на думите, етимология и езиков контакт, названия на демони, етимологично представяне на германизми, лингвокултурология, народни етимологии, терминологична номинация, фонетика и етимология, археметафора и оноματοпея при архаична номинация.

7. Д-р Хр. Дейкова е съавтор в три от томове на *Българския етимологичен речник*, в три колективни монографии и атласи, в една студия и една статия. Във всички тях нейното участие е значително, важно и приносно.

8. Д-р Хр. Дейкова е задълбочена и ерудирана авторка, която предлага добре обмислени решения на сложни и често интердисциплинарни въпроси, и затова трудно може да бъде критикувана по същество. По-скоро бих ѝ препоръчал в бъдеще да продължи конкретни свои досегашни изследвания, за да разкрие още по-пълно семантичната, словообразователна и контактологична история на конкретни думи. Така например в статията си *Произход на няколко български диалектни думи* (№ 46), както и на стр. 110 – 112 в хабилитационния си труд авторката правилно определя прилагателното *фермека̀шиѝ* 'побъркан' в говора на Ново село, Видинско, като причастие от незавидетелстван диалектен глагол, зает от своя страна от румънски, където *a fermeca* означава '(само)отравям (се), троя (се), омагьосвам, очаровам, обайвам, омайвам, привличам'. Би било много интересно обаче изследването да излезе извън очертаната от авторката рамка на румънско-българския езиков контакт на диалектно равнище и да проследи по-нататък произхода на думата, което вероятно ще ни доведе до гръцкото *фарма́ки* 'отрова' (срещу *фармако́с* 'лекарство'), а е-вокализмът на румънската форма може би ще ни подсказва за възможно турско посредничество (?). В представената в т. 5 статия № 58 правилният извод за праславянския произход на българското фолклорно и диалектно *хоро* (омонимично със също така фолклорна и диалектна заемка от гръцки) може да се разшири с отговор на въпроса какво е отношението на чешкото диалектно прилагателно *chary* или полското диалектно съществително *chara* към полското прилагателно *chory* 'болен' или украинското *хворий* със същото значение (и в двата езика съответните прилагателни образуват словообразователни гнезда, в които участват и съществителни и глаголи).

9. Кандидатката в настоящия конкурс е ръководител на Секцията за българска етимология в Института за български език (от 2011 г. до днес). Тя е ръководител на 2 от споменатите в т. 4. проекти, член на организационни комитети на национални научни форуми (1998, 2000, 2001, 2002, 2011 г.), уредник на сп. „Балканско езикознание“ (1993 – 1998 г.), секретар на редакционна колегия и научен редактор на два научни сборника, член на Управителния съвет на сдружението на бохемистите в България „Бохемия клуб“ (от 2007 г. до днес), член на Комисията за „Общославянски лингвистичен атлас“ към Международния комитет на славистите (от 2012 г.), член на Комисията по етимология към Международния комитет на славистите (от 2013 г.), рецензент на 14 проектни предложения към Грантовата агенция на Чешката република, има 41

научно-популярни изяви в печатни и електронни средства за масово осведомяване, преводач е на художествени и научни текстове.

Освен майчиния си български език д-р Хр. Дейкова владее отлично чешки и руски език, владее освен това английски и немски език, ползва всички останали славянски езици, румънски и френски.

10. Гл. ас. д-р Христина Пелова Дейкова – единствен кандидат в настоящия конкурс – е задълбочен, прецизен и срудиран изследовател, преподавател и автор на научна продукция. Научното ѝ творчество е подчертано приносно – в него тя често формулира и обосновава нови хипотези и прилага нови методологични подходи, което ѝ е спечелило положението на уважаван и цитиран от научната колегия учен-етимолог, славист и балканист. Отговаря и на формалните изисквания към кандидатите за академичната длъжност „доцент“. Въз основа на всичко това предлагам почитаемото научно жури да ѝ присъди академичната длъжност „доцент“ в професионално направление 2.1. Филология, научна специалност „Общо и сравнително езиковедие“ (българска етимология) за нуждите на Секцията за българска етимология към Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН, за което и убедено ще гласувам като член на същото жури.

31 август 2016 г.

Рецензент:

